

ภววิทยาของจิตสำนึกและจิตสมานกายในตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ คิโยะชิ*

Ontology of Consciousness and Embodied Consciousness in Miki Kiyoshi's Logic of Imagination

สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์¹, รัตน์จิต ทองเปรม², ปาจารย์ หวังรุ่งกิจ³

Sarayuddha Lhaspajchimanandh, Ratjit Thongprem, Pajaree Wangrungekij

[Received: 17/10/2024 Revised: 30/01/2025 Accepted: 21/01/2025]

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ คิโยะชิ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ประเด็นของจิตสมานกายที่อยู่ในทัศนะทางปรัชญาของเขา ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงปรัชญาญี่ปุ่นในฐานะปรัชญาตะวันออกให้มาสู่การถกเถียงในประเด็นปัญหาเดียวกับปรัชญาตะวันตก จากผลการสืบสอบและวิเคราะห์ได้ทำให้พบว่า มิกิให้ความสำคัญกับจิตและร่างกายในฐานะเป็นองค์ประกอบเดียวกัน รวมถึงยอมรับมุมมองแบบอัตวิสัยและภววิสัยโดยผลของการคิดเชิงเหตุผล และการรับรู้อารมณ์เข้าไปในกระบวนการทัศน์เดียวกัน ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิจึงมีท่าทีสอดคล้องกับทฤษฎีจิตสมานกายในกลุ่มอันทรงคุณค่าที่นิยม ซึ่งนอกจากจะใช้ในการอธิบายกิจกรรมของจิตและร่างกายที่ดำเนินไปพร้อมกันแล้ว ยังสามารถใช้เป็นแนวทางสำหรับการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงของชีวิตได้ในเชิงภววิทยา

คำสำคัญ: จิตสำนึก, จิตสมานกาย, ตรรกะแห่งจินตนาการ

* งานวิจัยนี้ได้รับทุนส่งเสริมการวิจัยมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

¹ สาขาวิชาสหวิทยาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย Sarayuddha_lha@utcc.ac.th

Department of Interdisciplinary Studies, University of the Thai Chamber of Commerce

Sarayuddha_lha@utcc.ac.th

² สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

Department of Japanese, University of the Thai Chamber of Commerce

³ สาขาวิชาสหวิทยาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

Department of Interdisciplinary Studies, University of the Thai Chamber of Commerce

Abstract

This article studies Miki Kiyoshi's logic of imagination, with the aim of analyzing the concept of embodied consciousness in his philosophical view. It connects Japanese philosophy, as an Eastern philosophy, with debates in Western philosophy. The findings reveal that Miki emphasizes the unity of mind and body, viewing them as one entity. He integrates subjective and objective perspectives by combining rational thinking and emotional perception in the same paradigm. Thus, Miki's logic of imagination aligns with the theory of embodied consciousness in the enactivism, which explains how mind and body function together. Additionally, it serves as a approach to understanding social and cultural phenomena related to the reality of life from an ontological perspective.

Keywords: Consciousness, Embodied consciousness, Logic of imagination

บทนำ

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาวิเคราะห์ภววิทยาของจิตสำนึกและจิตสมานกาย (embodied consciousness) ในตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ คิโยชิ จากปรัชญานิพนธ์ต้นฉบับภาษาญี่ปุ่นเรื่อง 'ตรรกะแห่งจินตนาการ' โดยภูมิหลังของการศึกษาในครั้งนี้สืบเนื่องมาจากปัญหาปรัชญาเรื่องจิตและร่างกายที่ปรากฏในประวัติศาสตร์การถกเถียงของปรัชญาตะวันตกมาโดยตลอด ซึ่งข้อถกเถียงเหล่านั้นยังได้ส่งอิทธิพลข้ามโพ้นทะเลมาสู่แวดวงปรัชญาญี่ปุ่น กระทั่งผลักดันให้เกิดการปรับกระบวนทัศน์เป็นสกุลความคิดทางปรัชญาแห่งสำนักเกี่ยวโตจากการวางรากฐานที่สำคัญโดยนิชิตะ คิตะโร และขยับขยายมาสู่โครงการทางปรัชญาที่สำคัญของมิกิ คิโยชิ คือ ตรรกะแห่งจินตนาการ ซึ่งมีต้องการเสนอความเป็นรูปธรรมของจิตสำนึกบนพื้นฐานของการไม่แบ่งแยกอัตวิสัย/ภาววิสัย รวมถึงผลของการคิดเชิงเหตุผลกับการรับรู้อารมณ์เข้าไว้ในระบบเดียวกัน จึงนับว่าเป็นแนวทางที่แตกต่างไปจากรากฐานเดิมของปรัชญาสำนักเกี่ยวโต

บทบาทดังกล่าวของมิกิยังสอดคล้องกับข้อสังเกตของ Stromback (2020:104-107) ที่ว่าโดยรากฐานทางปรัชญาแล้วมิกิเองก็เห็นพ้องกับนิชิตะในจุดยืนอันสำคัญที่ว่าประเทศญี่ปุ่นจำเป็นต้องมีปรัชญาเป็นของตนเอง ทว่าตัวของมิกิเองก็ทบทวนถึงปัญหาการแบ่งแยกอัตวิสัยและภาววิสัยใหม่ในแง่มุมที่แตกต่างไปจากนิชิตะ โดยปฏิเสธแนวทางเดิมของนิชิตะที่ลดทอนความเป็นจริงให้เป็นสิ่งนามธรรมอย่างความว่าง แต่มิกิได้หันเหไปขบขันให้เห็นเอกภาพของอัตวิสัยและภาววิสัยที่อยู่ในปฏิพัฒนาการของปริชานและพิชาน (logos and pathos)⁴ ซึ่งหากไล่เรียงจากปฏิพัฒนาการจิตสัมบูรณ์ของ

⁴ ในงานต้นฉบับของมิกิใช้คำว่า 「ロゴス」 (logos) ในแง่ของการเข้าถึงเหตุผลด้วยการรู้คิด และใช้คำว่า 「パトス」 (pathos) ในแง่ของการเข้าถึงความรู้สึกด้วยการรู้อารมณ์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกถอดความให้เป็นชุดคำที่มีความสอดคล้องกัน คือ 'ปริชาน' เทียบเคียงกับ logos และ 'พิชาน' เทียบเคียงกับ pathos

เฮเกลมาสู่พัฒนาการทางสังคมของมาร์กซ หรือแม้แต่จากเฮเกลมาสู่พัฒนาการแห่งความว่างของ นิตเชด้วยก็ตาม อาจทำให้กล่าวได้ว่าสิ่งที่มิกิทำคือการยกย้ายแก่นแกนมาสู่การเป็นพัฒนาการแห่ง มนุษยภาวะ

ทั้งหมดนี้จึงเป็นที่มาของการที่มิกิพยายามเสนอตรรกะแห่งจินตนาการในฐานะปรัชญาเชิง ปฏิบัติที่จะนำไปสู่การยอมรับได้ในฐานะวิธีวิทยาของศาสตร์เชิงพรรณนาอย่างหนึ่ง เพื่อให้สามารถใช้ เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ตลอดจนอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมหรือสถานการณ์ทางสังคม ได้ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “ตรรกะแห่งจินตนาการเองก็อาจทำให้เกิดการยอมรับในจุดยืนที่เหมาะสมแก่ วิทยาศาสตร์เชิงพรรณนาซึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม แม้ว่า [วิทยาศาสตร์เชิงพรรณนา อย่างเช่นสังคมศาสตร์] จะยังถูกดูแคลนมาจนบัดนี้เพียงเพราะแตกต่างไปจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ [ซึ่งมีวิธีวิทยา] ในเชิงคณิตศาสตร์” (Miki 1967:10) ดังนั้นเพื่อให้สามารถนำไปสู่ข้อยอมรับดังกล่าว การ นำเสนอของมิกิจึงอยู่ในรูปแบบของปรัชญาเชิงวิชาการที่เคร่งครัด ถือเป็นการรักษาครลองของความ เป็นวิชาการทางปรัชญาในโลกสมัยใหม่และเปิดพื้นที่ให้ปรัชญาญี่ปุ่นสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมถกเถียง ในกระแสวิชาการของแวดวงปรัชญาตะวันตก

ฉะนั้น การศึกษาตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิในครั้งนี้ จึงทำการสืบสอบวิธีการของมิกิเพื่อ สันนิษฐานแนวคิดในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเป็นรูปธรรมของจิตสำนึก โดยพิจารณาภววิทยาของ จิตสำนึกจากปัญหาภาวะรูปธรรมและนามธรรมที่อยู่ในธรรมชาติของความรู้ที่นำมาสู่แนวคิดเรื่อง การประนีประนอมทั้งสองภาวะเข้าด้วยกันในทฤษฎีจิตสมานกาย จากนั้นอาศัยกรอบคิดของทฤษฎีจิต สมานกายเข้ามาขยายขยายมุมมองที่ขบขันให้เห็นถึงความเป็นรูปธรรมในตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ ตามลำดับ

ภววิทยาของจิตสำนึกกับปัญหาภาวะรูปธรรมและนามธรรม

จิตสำนึก (consciousness) เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการการรับรู้ (perception) ในทาง ผัสสะ (sensation) อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับกระบวนการใช้เหตุผลในทางตรรกะ (logical reasoning) ซึ่ง กระบวนการทั้งสองนั้นเชื่อมโยงกับความเป็นจริงที่จิตตระหนักรู้ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ หากยึดมั่นในฐานคติที่ว่าความเป็นจริงคือสิ่งที่อัตบุคคลตระหนักรู้ได้โดยการรับรู้ในทางผัสสะ ย่อมหมายความว่ากำลังให้ความสำคัญกับความสำนึกเชิงรูปธรรมที่ได้มาจากข้อมูลผัสสะ (sense data) แต่ในทางตรงกันข้าม หากยึดมั่นในฐานคติที่ว่าความเป็นจริงคือสิ่งที่อัตบุคคลตระหนักรู้ได้โดยการ ใช้เหตุผลในทางตรรกะ อย่างหลังนี้คือการให้ความสำคัญต่อความเป็นนามธรรมที่อยู่ในอูตรภาวะของ ความสำนึก ซึ่งการยอมรับในบ่อเกิดของความรู้จากฐานคติที่แตกต่างกันได้ทำให้เกิดร่องรอยของการ ถกเถียงถึงตำแหน่งแห่งที่ในทางภววิทยาว่า ถึงที่สุดแล้วความเป็นจริงคือสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความตระหนักรู้ ในเชิงรูปธรรมหรือนามธรรมเป็นที่ตั้ง ดังที่เคยได้ปรากฏเป็นข้อถกเถียงในประวัติศาสตร์ความคิดทาง ปรัชญาผ่านการโต้แย้งของนักคิดสองฝ่ายคือประสบการณ์นิยม (empiricism) และเหตุผลนิยม (rationalism) เมื่อฝ่ายหนึ่งยึดมั่นว่าบ่อเกิดของความรู้แท้ต้องมาจากการรับรู้ประสบการณ์ ซึ่งทำให้การ เข้าถึงความเป็นจริงต้องขึ้นอยู่กับความสำนึกเชิงรูปธรรมเป็นหลัก ขณะที่อีกฝ่ายยึดมั่นว่าบ่อเกิด

ของความรู้แท้ต้องมาจากมโนคติของการคิดใช้เหตุผล (concept of reason) ก็ทำให้การเข้าถึงความเป็นจริงในแง่ที่ต้องขึ้นอยู่กับความสำนึกรู้เชิงนามธรรมเป็นสำคัญ

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการปรับกระบวนการทัศน์ทางญาณวิทยาครั้งสำคัญของคานต์ (Immanuel Kant 1724-1804) ที่เชื่อมโยงเหตุผลนิยมและประสบการณ์นิยมเข้าด้วยกัน ซึ่งมีผลเป็นอย่างยิ่งต่อมุมมองของมโนทัศน์เรื่องจิตสำนึก (conception of consciousness) อีกทั้งยังเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงไปถึงการผลักดันจิตวิทยาให้เข้าใจความเป็นวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น เนื่องจากคานต์ได้เสนอให้เห็นว่าจิตสำนึกไม่ใช่สิ่งที่ทำได้เพียงแค่อ่อนไหว (passive) เพื่อรอให้เกิดจิตสำนึกภายในตนเอง (self-consciousness) แต่โดยธรรมชาติแล้วจิตสำนึกคืออัตตาณัติ (autonomy) ที่อยู่ในสภาวะพร้อมกระทำ (active) กิจกรรมของจิตอยู่เสมอ ซึ่งข้อเสนอทางปรัชญาของคานต์ในประเด็นนี้ยังถือเป็นการแก้ไขปัญหให้กับฟากฝ่ายของจิตวิทยาที่ต้องการชุดคำอธิบายเกี่ยวกับศักยภาพของจิตที่สามารถกระทำกิจกรรมภายในจิตที่เกิดขึ้นได้เอง (spontaneous activities) อย่างเป็นธรรมชาติ (Serck-Hanssen 2009:139)

นอกจากนี้แม้แต่ทฤษฎีทางจิตวิทยาของเพียเจต์ (Jean Piaget 1896-1980) ก็มีแนวคิดที่จะเชื่อมโยงปฏิบัติการของจิตในส่วนที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมเข้าไว้ในแบบแผนของทฤษฎีพัฒนาการเชาว์ปัญญา โดยตัวทฤษฎีของเพียเจต์ได้เน้นย้ำถึงโครงสร้างของจิตสำนึกที่ประกอบด้วยโครงสร้างทางตรรกะที่ข้องเกี่ยวกับกระบวนการคิดเชิงนามธรรมและมีคุณสมบัติเป็นภาววิสัย (เช่น การคิดผ่านแบบแผนทางคณิตศาสตร์) ซึ่งโครงสร้างของความคิดนามธรรมนี้เป็นสิ่งที่พัฒนาขึ้นจากการรับรู้ความเป็นรูปธรรมจากประสบการณ์ทางผัสสะที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในแต่ละช่วงวัย และถึงแม้ประสบการณ์ที่ได้รับในแต่ละช่วงวัยจะมีความแตกต่างกันก็ตาม ทว่าภายใต้ประสบการณ์อันหลากหลายเหล่านั้นจะมีเอกภาพบางอย่างที่สอดคล้องกัน และก่อให้เกิดพัฒนาการของโครงสร้างความคิดทางตรรกะที่มีความคงที่และเป็นภาววิสัยตามมา (Egan 2012: 64)

ในแง่นี้ เมื่อพิจารณาปฏิบัติการของจิตสำนึกผ่านทฤษฎีพัฒนาการเชาว์ปัญญาตามทัศนะของเพียเจต์จึงพบว่า เขาได้แบ่งแยกให้เห็นภาวะรูปธรรมและนามธรรมที่ปฏิบัติการอยู่ภายในความสำนึกทางเชาว์ปัญญาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยมีบ่อเกิดแรกสุดมาจากผัสสะที่ก่อให้เกิดความสำนึกรู้เชิงรูปธรรม และจะพัฒนาไปสู่ความสำนึกรู้ในขั้นนามธรรมที่มีความซับซ้อนจากการก่อตัวของโครงสร้างทางตรรกะ ซึ่งไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นขั้นตอนของการเปลี่ยนผ่านความสำนึกรู้จากภาวะรูปธรรมไปสู่ภาวะนามธรรมเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นพัฒนาการของเชาว์ปัญญาที่เกิดขึ้นภายในจิตสำนึกอย่างสอดคล้องกับฐานคติของจิตวิทยาสมัยใหม่ที่มีท่าทีมุ่งสู่ความเป็นวิทยาศาสตร์ไม่เพียงเท่านั้น นอกจากนี้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการของจิตแล้ว ในแวดวงจิตวิทยาสมัยใหม่ยังได้ขยายขยายประเด็นของจิตสำนึกไปข้องเกี่ยวกับกระบวนการทางสรีระ เพื่อพิจารณาถึงความเชื่อมโยงระหว่างปฏิบัติการของจิตกับร่างกายที่เกิดขึ้นอย่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

ยิ่งไปกว่านั้น จากการที่จิตวิทยาสมัยใหม่ได้มุ่งตัวเองไปสู่ความเป็นวิทยาศาสตร์ จึงได้มีความพยายามที่จะทำการนิยามจิตสำนึกในลักษณะที่เป็นแบบแผนและมีความเป็นภาววิสัย เพื่อทำให้กล่าวได้โดยทั่วไปว่า จิตสำนึก คือ ความสามารถในการประเมินข้อมูลทางผัสสะในการตอบสนองต่อข้อมูลนั้น ๆ

ด้วยปฏิบัติการทางความคิดและการกระทำ โดยกระบวนการทั้งหมดเกี่ยวข้องกับการที่จิตมีปฏิสัมพันธ์กับสมองซึ่งเป็นตัวการสร้างประสบการณ์ให้เกิดขึ้นภายในความสำนึกนี้ นิยามดังกล่าวนี้ถือเป็นหนึ่งในท่าที่สำคัญของจิตวิทยาสมัยใหม่ที่ต้องการชี้ให้เห็นว่า การทำความเข้าใจธรรมชาติของตัวจิตสำนึกกับกิจกรรมของความสำนึก (conscious activity) นั้นมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ตัวของจิตสำนึกเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในฐานะโครงสร้างที่มีแบบแผนอย่างเป็นระบบ ขณะที่กิจกรรมของความสำนึกเป็นปฏิบัติการที่เกิดขึ้นภายในโครงสร้างหรือแบบแผนของจิตที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและพฤติกรรมการแสดงออก โดยทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นตัวของจิตสำนึกที่ดีหรือกิจกรรมของความสำนึกที่ดี ในทางจิตวิทยาแล้วถือว่าเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ในเชิงประจักษ์และสามารถยืนยันได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ (Luria 1978: 29–30; Schwartz and Shapiro 1978: viii)

ภายใต้จุดยืนของความเป็นวิทยาศาสตร์นี้เองที่ทำให้เกิดข้อค้นพบบางอย่างในห้องทดลองทางจิตวิทยาของจาค็อบสัน (Edmund Jacobson 1888–1983) นักจิตวิทยาชาวอเมริกันที่มีความสนใจเป็นพิเศษในด้านการวัดผลทางจิตสรีรวิทยา (psychophysiological measurement) ซึ่งทำการทดลองเกี่ยวกับกิจกรรมของจิต (mental activities) และวัดผลบนพื้นฐานของวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในจิตวิทยาคลินิก โดยเขาได้ทำการวิจัยในห้องทดลองทางจิตวิทยาด้วยเทคนิคการตรวจคลื่นไฟฟ้ากล้ามเนื้อ หรือ EMG (Electromyography) และจากการวิจัยเชิงทดลองของจาค็อบสัน⁵ ได้ทำให้พบว่า ระบบสรีระทางร่างกายเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการคิดและจินตนาการซึ่งจะสะท้อนออกมาให้เห็นจากกิจกรรมของความสำนึกอย่างอารมณ์ความรู้สึก ไปจนถึงการทำงานของกล้ามเนื้อและระบบประสาท (McGuigan 1978: 59–62)

ดังนั้นหากพิจารณาจากแง่มุมของจิตวิทยาสมัยใหม่ที่อาศัยการวัดผลในทางจิตสรีรวิทยาด้วยเทคนิควิธีของจาค็อบสันจะพบว่า ข้อค้นพบของเขาได้นำไปสู่มุมมองใหม่ที่แตกต่างไปจากทฤษฎีของเพียเจต์ กล่าวคือ เพียเจต์มองว่าจิตสำนึกมีลำดับการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนจากภาวะรูปธรรมไปสู่ภาวะนามธรรม แต่การทดลองของจาค็อบสันแสดงให้เห็นไปอีกขั้นว่า จินตนาการอาจเป็นผลรวมของภาวะรูปธรรมและนามธรรมที่ก่อตัวขึ้นจากผัสสะและความคิด โดยมีระบบสรีระทางร่างกายเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกและมโนคติ แต่กระนั้นก็ต้องยอมรับว่าข้อค้นพบของจาค็อบสันยังเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนความเป็นภววิสัยในทางจิตสรีรวิทยา จึงอาจมีข้อจำกัดเมื่อนำไปใช้พิจารณาถึงธรรมชาติของจิตสำนึก ทว่าก็เป็นการเปิดมุมมองให้เห็นถึงความสำคัญของร่างกายในฐานะเป็นองค์ประกอบที่ทำงานร่วมกับจิตสำนึก

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จิตวิทยาสมัยใหม่จะอาศัยฐานคติทางวิทยาศาสตร์เป็นพื้นฐานมาอธิบายถึงปฏิบัติการของจิตสำนึกทั้งในภาวะรูปธรรมและนามธรรม แต่ประเด็นดังกล่าวก็ยังคงเป็นที่ถกเถียงเพื่อ

⁵ จาค็อบสันทำการวิจัยเชิงทดลองตั้งแต่ปี ค.ศ. 1927 ต่อเนื่องจนถึงปี 1931 เพื่อทดสอบสมมติฐานที่เกี่ยวกับปฏิบัติการของจิตในด้านจินตนาการ ทัศนคติ การคิดตรึงตรอง และสภาพอารมณ์ โดยทำการวัดผลเชิงประจักษ์ด้วยเทคนิค EMG ในการทดลองหลายสถานการณ์ เช่น การทดสอบกิจกรรมของกล้ามเนื้อที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของจิต ซึ่งทำให้พบว่าการจินตนาการถึงสิ่งที่มีความซับซ้อนกับความตึงเครียดของกล้ามเนื้อเป็นสิ่งที่ทำงานสัมพันธ์กัน ส่วนในทางตรงกันข้าม หากกล้ามเนื้อได้รับการผ่อนคลายก็จะส่งผลให้คลายความตึงเครียดที่อยู่ในกิจกรรมของจิตด้วยเช่นกัน ข้อค้นพบของเขาจึงถือเป็นข้อยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า กระบวนการทางสรีรวิทยาสามารถส่งผลต่อกระบวนการของจิตทั้งในด้านการคิดและการจินตนาการ

หาทฤษฎีใหม่ ๆ มารองรับทั้งในแง่ของการมองจุดรวมที่ยืดหยุ่น หรือแม้แต่ในแง่ที่ยืนยันถึงความแตกต่างของทั้งสองภาวะก็เช่นกัน ซึ่งก่อให้เกิดความท้าทายทางทฤษฎีต่าง ๆ ตามมา และทำให้ในช่วงหลังมานี้ได้มีทั้งแนวคิดหรืองานวิจัยที่ให้การยอมรับถึงอิทธิพลของร่างกายที่มีต่อกิจกรรมของจิต ด้วยการยอมรับความสำคัญของร่างกายนี้เองจึงได้นำไปสู่การยกยาดำเนินงานแห่งที่ของภาวะภายในจิตสำนึก (ภาวะรูปธรรมและนามธรรม) มายังข้อเสนอเรื่องภาวะสมานกาย (embodiment) ที่ถือว่าร่างกายเป็นรากฐานสำคัญของการคิด อารมณ์ ความรู้สึก และพฤติกรรมการแสดงออก จนเกิดเป็นการประยุกต์วิธีการทางจิตวิทยากับทฤษฎีสมานกายเข้าไว้ด้วยกัน แต่ถึงที่สุดแล้วก็ยังถูกท้าทายด้วยประเด็นปัญหาเดิม คือ การหาจุดรวมที่ลงตัวระหว่างภาวะรูปธรรมและนามธรรม เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของภาวะสมานกาย (embodied nature) ระยะแรกเริ่มนั้น มีงานวิจัยจำนวนมากที่มุ่งประเด็นศึกษาไปที่กระบวนการของมโนคติรูปธรรม (concrete concept) เป็นหลัก กระทั่งในระยะหลังจึงเริ่มมีการจุดประเด็นมุ่งเป้าการศึกษาไปที่กระบวนการของมโนคตินามธรรม (abstract concept) มากขึ้น ทว่าการทำความเข้าใจถึงธรรมชาติของภาวะสมานกายจากฐานคติที่แตกต่างกันก็ทำให้เกิดทางแยกในตัวทฤษฎีออกเป็นสองกระแส คือ ฝ่ายทฤษฎีการรู้คิดสมานกาย (embodied cognition) ที่ให้ความสำคัญกับร่างกายที่เชื่อมโยงกับภาวะนามธรรมในโครงสร้างทางตรรกะ ขณะที่อีกฝ่าย คือ ทฤษฎีอารมณ์สมานกาย (embodied emotion) จะมุ่งความสนใจไปที่ภาวะรูปธรรมบนพื้นฐานของประสบการณ์ทางผัสสะ และอารมณ์ความรู้สึกที่เชื่อมโยงกับร่างกายเป็นสำคัญ (Davis et al. 2021: 28; Dove 2021:171–172; Robinson and Thomas 2021: 1)

ด้วยเหตุนี้ ในการสืบสอบถึงโครงสร้างและกิจกรรมของจิต จึงไม่ได้มีเพียงข้อถกเถียงระหว่างภาวะรูปธรรมและนามธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงปัญหาเรื่องการพิจารณาภาวะสมานกายจากทฤษฎีที่มีแง่มุมแตกต่างกันอยู่ด้วยในที่ ส่งผลให้เกิดทฤษฎีทางเลือกที่มีเป้าหมายในการแก้ปัญหาดังกล่าวโดยเลือกที่จะรวมขอมูลฐานคติต่าง ๆ เข้าหากันนั่นคือแนวคิดทฤษฎีในกลุ่ม *อันตรกัมมันตนิยม*⁶ (enactivism) ที่มองว่าทางออกของทฤษฎีจิตสมานกายอยู่ที่การนำกระบวนการรู้คิดจากภายในร่างกายไปเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีอิทธิพลต่อร่างกาย เพื่อให้สามารถพิจารณาภาวะสมานกายได้จากกิจกรรมของจิตจากภายในไปพร้อมกับอารมณ์ที่ตอบสนองต่อปัจจัยในทางสรีรวิทยาจากสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งทำให้ภาวะที่เกิดขึ้นโดยอันตรกัมมันตนั้นเป็นทั้งภาวะสมานกายและภาวะสถิตกาย (embodiment and embedment) ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับร่างกายที่สมานเข้าหากัน และเรื่อนร่างที่สมานกันนั้นก็สถิตกายฝังในสภาพแวดล้อมจนทั้งหมดได้กลายเป็นเนื้อเดียวกับชีวิตของมนุษย์ (Nielsen 2023: 58–60)

ทั้งนี้ภาวะรูปธรรมและนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องกิจกรรมของจิต ถึงแม้แต่เริ่มเดิมทีจะปรากฏให้เห็นในทางปรัชญา ทว่าก็เป็นปัญหาที่แวดวงจิตวิทยาให้ความสนใจเช่นกัน รวมถึงยังได้ขยาย

⁶ ผู้วิจัยเลือกถอดความ *enactivism* ด้วยคำว่า *อันตรกัมมันตนิยม* โดยนำคำว่า ‘อันตร’ ที่หมายถึง ‘ระหว่าง’ หรือ ‘ซึ่งกันและกัน’ มารวมกับคำว่า ‘กัมมันต์’ ที่สื่อถึง ‘ภาวะของสิ่งที่กระทำการ’ เมื่อรวมกันแล้ว ‘อันตรกัมมันต์’ จึงหมายถึง ‘ภาวะของสิ่งที่กระทำการซึ่งกันและกัน’ เพื่อให้เป็นคำที่สื่อถึงแนวคิดเกี่ยวกับ ‘ภาวะที่กระทำการซึ่งกันและกันทั้งจากการรู้คิดภายในร่วมกับอารมณ์และสภาพแวดล้อมภายนอกร่างกาย’ ส่วนคำว่า ‘นิยม’ คือ คำที่สื่อให้เห็นว่าเป็นสกุลความคิดเช่นเดียวกับ ‘-ism’

ขยายวิธีพิจารณาปัญหาจากการถกเถียงเชิงทฤษฎีไปสู่การทดลองวัดผลในทางจิตวิทยาสมัยใหม่บนพื้นฐานของความเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้เกิดคณาการสำคัญต่อการพิจารณาว่าร่างกายเองก็เป็นส่วนหนึ่งของจิตสำนึก ดังนั้นการศึกษาถึงกิจกรรมของจิตสำนึกจึงไม่สามารถละเลยประเด็นเรื่องอิทธิพลของร่างกายไปได้ และไม่สามารถนำร่างกายหรือจิตสำนึกมาศึกษาแบบแยกส่วนตามฐานคติของทวินิยมได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งถึงที่สุดแล้วจึงเปิดมุมมองไปสู่การรวมขอมหาจุตร่วมกันในทฤษฎีจิตสมานกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทฤษฎีจิตสมานกายในกลุ่มอันตรกัมมันตนิยมนที่พยายามทลายกรอบของทวินิยมโดยนำเอาจิตสำนึก สรีระร่างกาย และสภาพแวดล้อม มาพิจารณาร่วมกันในฐานที่ทุกองค์ประกอบต่างก็เป็นองค์ประกอบที่คอยสมานโลกและชีวิตเข้าไว้เป็นหนึ่งเดียว

นอกจากนี้ ในการสำรวจข้อถกเถียงทางปรัชญาของ ปิยณัฐ ประถมวงษ์ (2559: 77–78, 95–97) ที่สืบสอบย้อนไปยังประวัติศาสตร์ความคิดที่ผ่านมาได้ทำให้พบว่า มีการโต้แย้งที่ไม่ลงรอยกันระหว่างข้อเสนอของนักคิดในกลุ่มทฤษฎีความรู้สึก (feeling theory) กับอีกกลุ่มคือนักคิดที่เชื่อมั่นในทฤษฎีการรู้คิด (cognitive theory) แม้ว่าในปัจจุบันจะมีหลักฐานเชิงประจักษ์ว่าอารมณ์ ผัสสะ ความคิด และร่างกายทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน จนเกิดเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยอารมณ์สมานกายและการรู้คิดสมานกาย ซึ่งเป็นทางเลือกที่จะเข้ามาประนีประนอมจุดขัดแย้งของทฤษฎีความรู้สึกและการรู้คิดเข้าด้วยกัน โดยมีแก่นสำคัญ คือ การมุ่งพิจารณาจิตสมานกายซึ่งเป็นความสำนึกที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการรู้คิดที่มีปฏิสัมพันธ์กับร่างกายและสิ่งแวดล้อมในทางกายภาพ รวมถึงมีการรับรู้อารมณ์ความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้อง

สอดคล้องกับข้อค้นพบของ Foglia and Wilson (2013: 319–323) ที่พิจารณาบทบาทของการรู้คิดสมานกาย (embodied cognition) โดยโต้แย้งกับมุมมองดั้งเดิมที่ปรากฏในปรัชญาจิต (philosophy of mind) และวิทยาศาสตร์การรู้คิด (cognition science) ซึ่งทั้งสองแนวคิดต่างก็มีฐานคติว่าจิตเป็นภาคส่วนหลักที่คอยไต่ตรองข้อมูลต่าง ๆ จากภายใน แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญไปถึงประเด็นของการเชื่อมโยงต่อกันระหว่างร่างกายกับโลกภายนอก ซึ่งฐานคติเช่นนี้ทำให้เกิดประเด็นขัดแย้งกับหลักฐานเชิงประจักษ์จำนวนหนึ่งในทางจิตวิทยาที่แสดงให้เห็นว่าร่างกายและการรู้คิดต่างก็มีความสำคัญต่อการไต่ตรองข้อมูลที่จิตรับรู้ ดังนั้นในการแก้ไขข้อขัดแย้งนี้ทฤษฎีการรู้คิดสมานกายจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นวิธีการสำหรับทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการรู้คิดในมุมมองใหม่ ตั้งแต่เรื่องของการจำ การคิดแก้ปัญหา หรือแม้แต่ศักยภาพในการจินตนาการ โดยยืนยันว่าทั้งหมดล้วนต้องอาศัยร่างกายเป็นองค์ประกอบร่วมกับการไต่ตรองของจิต ทฤษฎีการรู้คิดสมานกายจึงไม่ได้พิจารณาร่างกายว่าเป็นแค่สรีระหรือองค์รวมของระบบประสาทที่คอยทำหน้าที่รับส่งข้อมูลผัสสะเท่านั้น แต่ยังต้องหมายรวมไปถึงสภาพแวดล้อมที่กำลังห้อมล้อมร่างกายอยู่ด้วยเสมอ เพราะร่างกายที่ตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมก็สามารถควบคุมกระบวนการรู้คิดได้ในทางกลับกัน

ขณะที่ในส่วนประเด็นของการรู้คิดที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีอารมณ์สมานกาย จากข้อค้นพบของ Price and Harmon-Jones (2015: 461, 466–470) ยืนยันว่าการแสดงออกทางร่างกายมีความสัมพันธ์กับการตอบสนองทางอารมณ์ซึ่งส่งผลต่อการรู้คิดด้วยเช่นกัน อาทิ การแสดงออกทางใบหน้า การขยับร่างกาย ไปจนถึงการตอบสนองทางสรีรวิทยาอย่างการเต้นของหัวใจหรืออัตราการสูบน้ำเลือด สิ่งเหล่านี้

ไม่เพียงส่งผลต่ออารมณ์เท่านั้น แต่ยังส่งผลไปถึงการทำงานของสมองส่วนหน้าซึ่งเป็นอวัยวะสำคัญของการรู้คิด และในทางกลับกันศักยภาพของการรู้คิดก็มีบทบาทต่อการจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกที่เป็นผลพวงมาจากกิจกรรมทางร่างกาย ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการพิจารณาร่างกายในฐานะองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการตอบสนองทางอารมณ์และการรู้คิดถือเป็นแกนหลักในการทำความเข้าใจอารมณ์สมานกาย และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางจิตวิทยาเพื่อทำความเข้าใจถึงพฤติกรรมของมนุษย์ได้ด้วยเช่นกัน โดยข้อสังเกตเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีอารมณ์สมานกายในเชิงเทคนิควิธีทางจิตวิทยาที่สอดคล้องกับการสำรวจของ Felisatti and Fischer (2023: 19, 26) ที่ชี้ให้เห็นว่ามีการนำทฤษฎีอารมณ์สมานกายไปใช้ขยายขอบเขตของการทดลองทางจิตวิทยา ซึ่งพบการประยุกต์ใช้ทั้งในด้านวิธีการทางจิตสรีรวิทยา (psychophysiological method) รวมไปถึงในด้านวิธีการทางประสาทจิตวิทยา (neuropsychological method) ก็เช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ ไม่ว่าจะพิจารณาจากแง่มุมของทฤษฎีการรู้คิดสมานกายหรืออารมณ์สมานกายก็ตาม ทั้งหมดล้วนให้ความสำคัญกับร่างกายไม่น้อยไปกว่าจิต จึงนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงของกรอบแนวคิดซึ่งเป็นไปตามข้อสังเกตของ McCutcheon and Sellers-Young (2013: 2–3) ที่พบว่าทิศทางการศึกษาเกี่ยวกับระบบประสาทของมนุษย์ตั้งแต่ในช่วงปี ค.ศ. 2000-2008 เป็นต้นมา ได้บูรณาการกรอบแนวคิดสำหรับทำการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการของสมองและร่างกายโดยเพิ่มเงื่อนไขปัจจัยด้านปฏิกิริยาที่มีต่อสิ่งแวดล้อมเข้าไปด้วย ซึ่งนั่นก็คือความพยายามที่จะพิสูจน์ถึงระบบประสาทและโครงสร้างความคิดในลักษณะเดียวกับการศึกษาจิตสมานกายที่ให้ความสำคัญกับสมองในฐานะเป็นส่วนรู้คิด โดยพิจารณารวมกับร่างกายที่คอยตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกอยู่เสมอ

ยิ่งไปกว่านั้น ด้วยทิศทางการศึกษาที่เปลี่ยนไปยังได้ทำให้ขอบเขตของการศึกษาจิตสมานกายนั้นมีแง่มุมที่กว้างขวางขึ้น จากเดิมที่มุ่งศึกษาเพียงการรู้คิดที่มีปฏิสัมพันธ์กับอารมณ์ ร่างกาย และสิ่งแวดล้อม จึงได้ขยายไปสู่การพิจารณาภาวะสมานกายที่มีอนุกรมเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปัจเจกด้วยเหตุนี้ Felisatti and Fischer (2023: 15) จึงอภิปรายถึงขอบเขตของภาวะสมานกายให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นโดยเสนอว่า ภาวะสมานกาย คือ สภาพการรู้คิดที่สมานกายผ่านทางประสบการณ์ผัสสะและการขับเคลื่อนสรีระ ซึ่งยังรวมไปถึงภาวะการณ์ทางภาษาและสถานการณ์อื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการรู้คิดในขั้นสูง โดยทั้งหมดนี้เป็นภาวะที่เชื่อมโยงต่อกันในลักษณะโครงข่ายของประวัติศาสตร์การรับรู้ที่เกิดขึ้นภายในจิตสมานกายของปัจเจก อีกทั้งภาวะสมานกายนี้ยังมีอิทธิพลต่อการรู้คิดที่มีความเฉพาะตัวโดยขึ้นอยู่กับปัจจัยทางวัฒนธรรม จึงสรุปได้ว่าภาวะสมานกายเป็นสิ่งที่เกิดจากกระบวนการรู้คิดที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อร่างกายของเรา ในฐานะที่ร่างกายของเรานั้นเป็นองค์ประกอบที่สมานเข้ากับการรู้คิดจนฉายให้เห็นโลกที่รายล้อมตัวเราผ่านทางผัสสะและการขับเคลื่อนสรีระของตนเอง

เมื่อพิจารณาถึงจุดนี้จะเห็นได้ว่า ทั้งการประนีประนอมทฤษฎีการรู้คิดสมานกายกับทฤษฎีอารมณ์สมานกายเข้าหากันก็ดี หรือแม้แต่ความมุ่งหมายของมิถิในความพยายามประนีประนอมความสำนึกรู้เชิงเหตุผลและอารมณ์เข้าด้วยกันก็ดี ทั้งหมดล้วนมีจุดตั้งต้นอยู่ที่ฐานคติสำคัญ คือ การแสวงหาตำแหน่งแห่งที่ของความเป็นเอกภาพภายในจิตสำนึกซึ่งดำรงอยู่ระหว่างภาวะรูปธรรมและภาวนามธรรม ซึ่งทำให้พบว่าในโครงการทางปรัชญาที่สำคัญของมิถิ คือ ตรรกะแห่งจินตนาการ มีท่าทีที่

สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องจิตสมานกาย และสามารถที่จะสนับสนุนข้อเสนอของมิกิจากมิติมุมมองของจิตสมานกายได้อยู่ในที่

จิตสมานกายในตรรกะแห่งจินตนาการ

ตรรกะแห่งจินตนาการตามทัศนะของมิกิ คือ โครงข่ายการทำงานของจิตที่สอดคล้องกับการก่อร่างสร้างมายาคติโดยตัวของปัจเจกและสังคม ซึ่งทำให้มิกิมองว่ามายาคติไม่ได้เป็นแค่ผลปลายทางที่เกิดขึ้นจากกระบวนการตระหนักรู้ แต่มายาคติเป็นรหัสยะภาวะของจินตนาการที่สำแดงถึงกิจกรรมของจิตและดำเนินไปพร้อมกับกิจกรรมชีวิตทั้งในแง่ของปัจเจกตลอดจนกลุ่มสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อแสดงให้เห็นว่าตรรกะแห่งจินตนาการเป็นแนววิธีที่มีความเป็นรูปธรรม มิกิจึงถือเอาร่างกายเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญที่จะผสานกระบวนการของอารมณ์และเหตุผลเข้าด้วยกันอย่างเป็นเอกภาพ โดยมิกียืนยันว่ากระบวนการเหล่านี้คือ “ปรากฏการณ์ขั้นมูลฐานของจินตนาการ” (Miki 1967: 32)

ขณะที่จิตสมานกายเป็นแนวคิดที่พยายามจะเชื่อมโยงการรู้คิดกับอารมณ์เข้าเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายซึ่งรวมไปถึงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ จึงนับว่ามีความเกี่ยวข้องกับปัญหาปรัชญาในเรื่องจิตและร่างกาย อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับจิตวิทยาในแง่ของการประยุกต์ไปสู่การเป็นทฤษฎีทางเลือกสำหรับอธิบายกิจกรรมของจิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอก เนื่องจากจิตที่ปฏิบัติการในภาวะสมานกายนั้นมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการจัดการตัวเองในด้านอารมณ์และเหตุผล ในแง่นี้จึงสามารถนำแนวคิดเรื่องจิตสมานกายมาขยายขยายมุมมองที่มีต่อตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ คิโยะชิได้เช่นกัน เพราะสำหรับมิกิแล้วศักยภาพทางจินตนาการมีบ่อเกิดมาจากเอกภาพของปริชานและพิชานที่สมานจิตสำนึกเข้ากับร่างกายและภาวะการณ์ของโลกกายภาพอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับจุดยืนของมิกิที่มีข้อโต้แย้งต่อตรรกวิทยาเชิงแบบแผน (formal logic) โดยกล่าวอย่างรวบรัดได้ว่า “ตรรกวิทยาเชิงแบบแผนเป็นเพียงรูปแบบการใช้เหตุผลเชิงนามธรรมเท่านั้น จึงเป็นตรรกะแค่ในทางปริชาน ด้วยเหตุนี้จึงเกิดกระแสเรียกร้องให้มีตรรกวิทยาเชิงรูปธรรม ซึ่งความเป็นรูปธรรมนั้นก็จำเป็นต้องอาศัยพิชานและร่างกายในการสมานเข้ากับวัตถุ” (Miki 1967: 14–15)

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่มิกิเน้นย้ำว่าตรรกะแห่งจินตนาการของเขานั้นจำเป็นต้องอาศัยร่างกายในฐานะวัตถุเพราะ “เราเผชิญกับวัตถุในฐานะวัตถุ” (Miki 1967: 15) กล่าวคือ หากจะก้าวออกจากการรู้คิดเชิงรูปธรรมก็จำเป็นต้องย้อนกลับมาพิจารณาถึงพื้นฐานที่ว่า ร่างกายไม่ได้เป็นแค่สิ่งกินที่ในฐานะเรือนร่างทางกายภาพ (physical body) ดังนั้นการที่ร่างกายเผชิญกับวัตถุจึงไม่ได้ดำรงอยู่ในฐานะผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ เพราะนั่นคือการทำให้ร่างกายเป็นเพียงสื่อกลางของผัสสะ แต่ร่างกายในฐานะวัตถุที่ต้องเผชิญกับวัตถุตามทัศนะของมิกิคือการสมานเอาทั้งหมดเข้าเป็นองค์ประกอบของร่างกายและจิตภายใต้ปฏิพัฒนาการระหว่างปริชานและพิชานที่ดำเนินไปในพร้อมกัน จึงทำให้ร่างกายในทัศนะของมิกิมีความสอดคล้องกับข้อเสนอของทฤษฎีจิตสมานกายเชิงปรากฏการณ์วิทยาที่มองว่า “ร่างกายที่สมานเข้ากับจิต คือ ร่างกายที่มีชีวิต (lived body) โดยถือว่าร่างกายสามารถเป็นบ่อเกิดของความสำนึกได้ในขั้นก่อนการไตร่ตรอง (pre-reflective) ดังนั้นร่างกายจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทาง

สรีระที่สัมพันธ์ต่อโลกโดยตรง แม้ไม่ใช่ในส่วนของการไตร่ตรองแต่ก็มีผลต่อการรู้คิดสมานกายที่จะเกิดขึ้นต่อไปในจิตสำนึก” (ปิยณัฐ ประถมวงษ์ 2559: 96–97)

แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียุคที่แตกต่างกันระหว่างตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิกับทฤษฎีจิตสมานกายเนื่องจาก “โดยทั่วไปแล้ว ถึงแม้ทฤษฎีจิตสมานกายจะไม่ได้ปฏิเสธแนวคิดเกี่ยวกับภาพตัวแทนของจิตไปเสียทั้งหมดในทุกทฤษฎี แต่ทฤษฎีจิตสมานกายส่วนใหญ่ก็มักจะเริ่มต้นจากทำที่ปฏิเสธแนวคิดเรื่องภาพตัวแทนของจิต” (ปิยณัฐ ประถมวงษ์ 2559: 97) กล่าวคือ หากยอมรับให้มีสิ่งที่เรียกว่าภาพตัวแทนของจิตย่อมเท่ากับยอมรับให้จิตเป็นตัวการครอบครองร่างกายในฐานะองค์ประธาน ซึ่งเป็นการลดทอนร่างกายให้เป็นเพียงวัตถุในการครอบครองของจิต จึงเป็นมูลเหตุของการแบ่งแยกจิตกับร่างกายออกจากกันในเชิงทวิลักษณ์ ดังนั้นหากทฤษฎีส่วนใหญ่ยอมรับภาพตัวแทนของจิตก็จะส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับภาวะจิตสมานกายที่มุ่งพิจารณาร่างกายในฐานะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการรู้คิด

ทว่าในปากฝ่ายของมิกิที่เสนอวิธีการของตรรกะแห่งจินตนาการนั้น เขาเลือกอาศัยมโนทัศน์มายาคติ (myth) เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการสมานจิตเข้ากับร่างกาย โดยเน้นย้ำถึงอารมณ์ที่มีชีวิตหรือสภาพอารมณ์ที่เป็นอยู่ (lived emotion) ซึ่งมิกิถือว่าเป็นรหัสยะภาวะ (mystic) ในขั้นก่อนตรรกะที่เกิดจากภาพตัวแทนแบบรวมหมู่ของกลุ่มสังคม ดังนั้นตรรกะแห่งจินตนาการไม่จำเป็นต้องปฏิเสธภาพตัวแทนของจิต เนื่องจากภาพตัวแทนนั้นทำงานอยู่ในขั้นรหัสยะภาวะที่อยู่นอกเหนือการกำหนดของจิต แต่ถูกกำหนดด้วยร่างกายที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกในทางกายภาพจนเกิดเป็นพิชานที่ตระหนักรู้โดยอ้อมตักทิกญาณทางพฤติกรรม (action-intuition) ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการยืนยันอย่างหนักแน่นโดยตัวมิกิว่า “คนเรานั้นคิดโดยมีร่างกาย หรือคิดต่อสิ่งที่กระทำในฐานะเป็นมนุษย์ผู้มีร่างกาย” (Miki 1967: 15) และในจุดนี้เองที่ทำให้ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิมียุติขึ้นเดียวกับทฤษฎีจิตสมานกาย แม้จะมีจุดที่แตกต่างกันในเรื่องภาพตัวแทนของจิตก็ตาม

ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาจากความต้องการประนีประนอมของทฤษฎีจิตสมานกาย ที่พยายามแก้ปัญหาให้กับทฤษฎีอารมณ์สมานกายและการรู้คิดสมานกายโดยการหาจุดร่วมของอารมณ์และการรู้คิดด้วยแล้ว ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิก็ถือว่าสามารถประนีประนอมทั้งการรู้คิดเชิงเหตุผลและการรับรู้อารมณ์ให้มีจุดมาบรรจบเข้าหากันได้เป็นอย่างดี เนื่องจากตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิเป็นแนววิธีที่แสดงให้เห็นถึงปฏิพัฒนาการระหว่างปริชานและพิชานที่ถือว่าทั้งอารมณ์และเหตุผลต่างก็เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเกิดจินตนาการ อีกทั้งหากพิจารณาจากทัศนะของมิกิแล้วย่อมกล่าวได้ว่าจินตนาการไม่เพียงแต่เป็นผลรวมจากจิตสมานกายของปัจเจกเท่านั้น แต่ในแง่ของกลุ่มสังคมแล้วจินตนาการยังถือเป็นผลรวมของสหอัตภาวะ (intersubjectivity) ที่กำหนดภาวะแวดล้อมซึ่งมีอิทธิพลต่อร่างกายและจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเปรียบเทียบภาวะสมานกายกับจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์จะพบว่า ทั้งจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์และภาวะสมานกายต่างก็ยอมรับประเด็นที่จิตมีส่วนร่วมทั่วโลกกายภาพ แต่ในจุดที่แตกต่างกันของทั้งสองแนวคิด คือ มิกิเสนอว่าจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์มีสภาวะเป็นอกาลิก คือเป็นความสำนึกที่อยู่เหนือกาลเวลาและมีสภาวะเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ เพราะโดยทัศนะของมิกิแล้ว

ความเป็นประวัติศาสตร์ภายในจิตสำนึกคือสิ่งที่ดำรงอยู่กับความเป็นปัจจุบันไม่ใช่การระลึกถึงเหตุการณ์ในอดีต แต่ถ้าเป็นภาวะสมานกายแล้วถึงแม้จะมีความเป็นประวัติศาสตร์ในตัวเอง ทว่าก็เป็นประวัติศาสตร์การรู้คิดของปัจเจกที่ไล่เรียงตามอนุกรมเวลาซึ่งมีลำดับก่อนหลัง โดยมุ่งเน้นถึงความสำคัญของร่างกายว่ามีส่วนสำคัญต่อการสร้างความหมายและการเข้าใจโลกจึงไม่ได้มีสถานะเป็นปัจจุบันเสมอไป แต่ไม่ว่าจะแนวคิดของมิกิหรือแนวคิดในกลุ่มทฤษฎีจิตสมานกายต่างก็ถือเอาร่างกายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเป็นประวัติศาสตร์ที่มีโครงข่ายอยู่ภายในจิตสำนึกเช่นกัน

สอดคล้องกับตัวอย่างที่มิกิหยิบยกกรณีมายาคติของชนเผ่าโบโรโร่⁷ มากล่าวถึงในแง่ที่ว่า “คนในชนเผ่าโบโรโร่มีความภาคภูมิใจกับการได้เป็นนกแก้วสีแดง แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า พวกเขาจะกลายเป็นนกแก้วสีแดงเมื่อตายไปแล้ว หรือนกแก้วสีแดงจะเป็นชาวโบโรโร่ที่จำแลงกายมา หากแต่ชนเผ่าโบโรโร่คิดจริง ๆ ว่าตนคือนกแก้วสีแดง ซึ่งเป็นการหมายความว่าตรงตามสารัตถะ พวกเขาจึงมีสภาวะความเป็นมนุษย์ควบคู่ไปกับการเป็นนกที่มีปีกสีแดงพร้อมกันอยู่ในที่” (Miki 1967: 22) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการของรหัสภาวะในทางสังคมที่ทำให้ชนเผ่าโบโรโร่เกิดจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ร่วมกันว่าตนเองและคนในกลุ่มสังคมของตนนั้นเป็นนกแก้วสีแดงจริง ๆ กล่าวคือ ความเป็นจริงที่ชนเผ่าโบโรโร่ยึดถือร่วมกันเช่นนี้ไม่ได้เกิดจากการใช้เหตุผลโดยปริชาณหรือการรับรู้อารมณ์ในทางพิชานแค่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น แต่ชนเผ่าโบโรโร่ตระหนักถึงความเป็นจริงเชิงรหัสภาวะได้จากอรรถกถาตีความทางพฤติกรรมที่สมานเข้ากับร่างกายที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อภาวะแวดล้อมในโลกกายภาพ จนเกิดสภาพอารมณ์ที่เป็นอยู่ของกลุ่มสังคม ซึ่งตระหนักรู้ร่วมกันได้โดยอรรถกถาตีความที่สมานร่างกายของทุกคนในกลุ่มสังคมนั้น ๆ เข้าสู่การมีจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์เดียวกัน

ในแง่เดียวกันนี้โดยทัศนะของมิกิแล้ว มายาคติที่สังคมผลิตสร้างก็ไม่ได้จำกัดอยู่แค่สังคมอารยชนอย่างชนเผ่าโบโรโร่เท่านั้น แต่สังคมสมัยใหม่ของอารยชนทั่วไปก็มีกระบวนการผลิตสร้างมายาคติที่เป็นบ่อเกิดของจินตนาการในจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ดังทัศนะของมิกิ ความว่า “ไม่ได้มีแค่มายาคติของยุคโบราณแต่เพียงเท่านั้น แต่ละยุคสมัยเองก็มีมายาคตินานัปการ เสรีภาพ ความเสมอภาค คือมายาคติแห่งศตวรรษที่สิบแปด ยุคปัจจุบันเองก็มีมายาคติของสมัยปัจจุบันที่เรียกว่า มายาคติแห่งศตวรรษที่ยี่สิบ (Miki 1967: 27)” กล่าวคือ แม้แต่สังคมสมัยใหม่ก็ตาม ร่างกายถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนมายาคติไปสู่การกระทำ และทำให้มายาคตินั้นแปรสภาพเป็นจินตนาการที่ขับเคลื่อนพฤติกรรมอันพร้อมเพรียงกันของผู้คนในกลุ่มสังคม ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าจิตสมานกายมีอิทธิพลต่อการรู้คิดเชิงอุดมคติ แต่อุดมคตินั้นจะกลายเป็นรูปธรรมขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยร่างกายช่วยผลักดันการรู้คิดให้เกิดเป็นการปฏิบัติได้จริง และเกิดความเป็นรูปธรรมขึ้นมาได้เพราะมีร่างกายคอยขับเคลื่อนหลักการนามธรรมให้กลายเป็นสิ่งรูปธรรมในชีวิตด้วยกันทั้งสิ้น

เมื่อพิจารณาถึงจุดนี้อาจกล่าวได้ว่า ตรรกะแห่งจินตนาการเป็นแนวคิดที่เข้ามาช่วยขยายขยายให้ทฤษฎีจิตสมานกายมีความเชื่อมโยงกับมิติทางสังคมมากขึ้น จากการเสนอให้เห็นภาวะสมานกายที่เกิดขึ้นโดยร่างกายที่มีชีวิต/เป็นอยู่ในจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ ในแง่นี้มีความสอดคล้องกับทัศนะของมิกิที่ว่า “ความเป็นประวัติศาสตร์ทั้งปวงล้วนดำรงอยู่ในภาวะแวดล้อม รวมทั้งขับเคลื่อนภาวะแวดล้อม

⁷ ชนเผ่าขนาดเล็กอาศัยในป่าอะเมซอน ทางตะวันตกเฉียงใต้ของบราซิล

และถูกขับเคลื่อนจากภาวะแวดล้อมไปในพร้อมกัน นั่นคือการกำหนดตัวตนด้วยตนเองในฐานะของอัตบุคคล ณ ขณะเดียวกับที่ได้ทำการกำหนดภาวะแวดล้อมไปพร้อมกับการถูกกำหนดจากภาวะแวดล้อม” (Miki 1967: 17) ซึ่งหมายความว่า จิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียงสภาวะนามธรรมของความเป็นสากล แต่เป็นสิ่งที่ยึดโยงกับร่างกายของอัตบุคคล และร่างกายของบุคคลก็คือปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นปัจเจกขึ้นภายในความเป็นสากลของประวัติศาสตร์ ดังนั้นร่างกายจึงมีหน้าที่สำคัญในการสมานจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ให้เป็นหนึ่งเดียวกับชีวิตของปัจเจก และเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้วัตถุทางกายภาพกับรหัสภาวะทางจิตวิญญาณสามารถดำรงอยู่พร้อมกันได้ในร่างกายที่มีชีวิต จึงยังเป็นการชี้ชัดว่าตรรกะแห่งจิตนาการ นอกจากจะเป็นวิธีการรูปธรรมตามที่มีกุ่มหมายแล้ว ยังนับว่ามีท่าทีสอดคล้องกับทฤษฎีจิตสมานกายเป็นอย่างยิ่ง

ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาตรรกะแห่งจิตนาการของมิกิจากท่าทีเดียวกับทฤษฎีจิตสมานกาย โดยเฉพาะในประเด็นของภาวะทางกายภาพที่เข้ามาแวดล้อมร่างกาย ก็สามารถพิจารณาไปสู่แนวคิดเรื่องอิทธิพลของเทคโนโลยีที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อจิตสมานกายได้ด้วยเช่นกัน เนื่องจากมิกิมองว่า “อาถรรพวิทยา [ในฐานะมายาคติ] เป็นสิ่งที่คล้ายคลึงกับเทคโนโลยี” (Miki 1967: 72) โดยทัศนะดังกล่าวของมิกิเป็นสิ่งที่เขาได้ยืนยันผ่านแนววิธีตรรกะแห่งจิตนาการจากฐานคิดที่ว่า “รากเหง้าของการรังสรรค์เป็นสิ่งที่เกิดมาจากปฏิพัฒนาการระหว่างพิชานกับปริชาน อาถรรพวิทยาก็เกิดขึ้นจากกระบวนการเดียวกัน ดังนั้นจึงมีรูปแบบทางตรรกะบางอย่างอยู่ในตัวอาถรรพวิทยา เมื่อรูปแบบทางตรรกะนั้นหลุดหน้าไปพร้อมกับครองของโลกรวม ก็เกิดเป็นเทคโนโลยี และแยกออกจากอาถรรพวิทยาโดยที่รูปลักษณะของเทคโนโลยียังคงยึดโยงอยู่กับพิชาน” (Miki 1967: 72-74) ด้วยฐานคิดนี้จึงทำให้ขยายขยายแนวคิดออกไปได้ว่า แม้แต่เทคโนโลยีก็เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย ดังนั้นภาวะแวดล้อมในทางกายภาพที่ห้อมล้อมร่างกายจึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เข้ามาสู่ชีวิตแต่เพียงอย่างเดียว ทว่าเทคโนโลยีที่ยึดโยงกับพิชานก็ส่งผลต่ออารมณ์และการรู้คิดที่สมานเข้ากับพฤติกรรมได้ด้วยเช่นกัน

กระนั้นก็ตาม ถึงแม้ทฤษฎีจิตสมานกายจะก่อตัวขึ้นจากความต้องการประนีประนอมทฤษฎีการรู้คิดสมานกายและอารมณ์สมานกายเข้าด้วยกัน แต่ถึงที่สุดแล้วโดยตัวของทฤษฎีจิตสมานกายก็ยังติดอยู่ในกรอบคิดแบบทวิภาวะที่แบ่งแยกภววิสัยกับอัตวิสัยออกจากกัน กล่าวคือ ทฤษฎีจิตสมานกายในกลุ่มที่มีรากฐานมาจากปรากฏการณ์วิทยาจะให้ความสำคัญกับอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทางร่างกายในฐานะปรากฏการณ์ชีวิตของอัตบุคคลจึงวางตำแหน่งแห่งที่ของทฤษฎีเอาไว้ที่ความเป็นอัตวิสัย ส่วนทฤษฎีจิตสมานกายอีกกลุ่มซึ่งหันเหไปสู่แง่มุมทางวิทยาศาสตร์หรือศาสตร์การรู้คิดก็จะมุ่งศึกษาปฏิบัติการทางอารมณ์ในแง่ของภววิสัยเป็นสำคัญ ดังนั้นทฤษฎีจิตสมานกายจึงยังต้องการตำแหน่งแห่งที่ของเอกภาพที่เกิดขึ้นระหว่างอัตวิสัยและภววิสัยเพื่อนำไปสู่การสร้างกรอบการอธิบายหรือแนววิธีที่จะสามารถบูรณาการฐานคิดจากวิทยาศาสตร์และปรากฏการณ์วิทยาเข้าไว้ในระบบเดียวกัน ซึ่งถึงที่สุดแล้วจึงเกิดเป็นทฤษฎีจิตสมานกาย แนวอันตรกัมมันต์^๘ (enactive approach) โดย โคลอมเบ็ตตี (Giovanna Colombetti) หนึ่งในนักปรัชญาร่วมสมัยที่สมาทานการศึกษาอารมณ์และการรู้คิดด้วยแนววิธีใหม่ในกลุ่มอันตรกัมมันตนิยมซึ่งเสนอว่าการรู้คิดมีลักษณะของอารมณ์ความรู้สึกอยู่ก่อนแล้วอย่าง

^๘ อันตรกัมมันต์ เป็นสำนวนแปลของผู้วิจัยเอง ส่วนในงานของปิยณัฐ ประถมวงษ์ ตามที่ผู้วิจัยได้อ้างถึงนั้นใช้คำว่า enactive ทับศัพท์โดยตรง

จำเป็น จึงไม่มีการแยกทั้งสองสิ่งออกจากกัน และทำให้สามารถศึกษาภาวะจิตสมานกายได้จากทั้งสองแง่มุม คือ ศึกษาอารมณ์อย่างเป็นภววิสัยจากข้อมูลเชิงประจักษ์ในทางชีววิทยา ร่วมกับการพิจารณาอารมณ์จากประสบการณ์ชีวิตของอัตบุคคลอย่างเป็นอัตวิสัย (ปิยณัฐ ประถมวงษ์ 2559: 101–106)

ดังจะเห็นได้ว่าหากพิจารณาจากมุมมองของโลกตะวันตก ทฤษฎีจิตสมานกายอาจเป็นทฤษฎีทางเลือกใหม่ที่เข้ามาช่วยหาจุดที่อัตวิสัยและภววิสัยจะประนีประนอมเข้าด้วยกันได้อย่างลงตัว แต่อันที่จริงแล้วเมื่อสืบสอบย้อนกลับไปในปรัชญาญี่ปุ่นและพุทธปรัชญาก็ทำให้กล่าวได้ว่ามีร่องรอยของท่าทีแบบจิตสมานกายปรากฏให้เห็นอยู่ในโลกตะวันออกมาแล้วก่อนหน้านี้ เพียงแต่ปรากฏในฐานะคติที่มีรากฐานมาจากศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับญี่ปุ่นที่รับเอาฐานคติของพุทธศาสนานิกายเซ็นเข้ามาหยั่งรากลงสู่โลกทัศน์ของชีวิตที่เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เพื่อสร้างความตระหนักรู้ว่าจิตและร่างกายตลอดจนธรรมชาติที่รายล้อมทั้งหมดล้วนไม่มีอะไรแปลกแยกต่อกัน จึงนับว่าเป็นการพิจารณาความสำนึกจากตำแหน่งแห่งที่เดียวกับทฤษฎีจิตสมานกาย

ด้วยเหตุนี้ หากย้อนกลับมาพิจารณาตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิผ่านท่าทีของกลุ่มอันตรกัมมันตนิยามจะพบว่า มิกิเองก็เริ่มต้นตรรกะแห่งจินตนาการด้วยเจตนารมณ์ที่จะผสมรวมอัตวิสัย/ภววิสัยเข้าไว้ด้วยกัน จากการที่มิกิเสนอว่าความคิดใช้เหตุผลหรือในที่นี้คือการรู้จักก็ไม่ใช่อะไรที่ตัดขาดจากอารมณ์ความรู้สึก ทว่าในทัศนะของมิกิแล้วการรู้จักและการรู้อารมณ์ไม่ได้ผสมเข้าหากันด้วยการประยุกต์ข้อมูลเชิงประจักษ์ทางชีววิทยาเข้ากับปรากฏการณ์วิทยา หากแต่มิกินั้นเลือกที่จะนำเสนอว่ากระบวนการทั้งหมดคือศักยภาพของจินตนาการที่เกิดจากปฏิพัฒนาการของพิชานและปริชาน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นจิตสมานกายรูปแบบหนึ่งเช่นกัน เนื่องจากทั้งพิชานและปริชานนั้นเกี่ยวข้องกับร่างกายที่เป็นส่วนหนึ่งกับภาวะแวดล้อมของสังคมในทางกายภาพ

อีกทั้งข้อเสนอเรื่องสภาวะก่อนตรรกะที่ยึดโยงกับแบบแผนของมายาคติในขั้นรหัสยภาวะก็มีความสอดคล้องกับแนวคิดที่กลุ่มอันตรกัมมันตนิยามเสนอไว้ในแง่ที่ว่าความคิดมีลักษณะของอารมณ์ความรู้สึกอยู่ก่อนแล้วอย่างจำเป็น เพราะการเข้าถึงรหัสยภาวะในตรรกะแห่งจินตนาการนั้นจำเป็นต้องอาศัยพิชานและพฤติกรรมทางร่างกายเป็นสำคัญ เมื่อพิชานเกิดขึ้นปริชานก็จึงเกิดขึ้นเช่นกันโดยปฏิพัฒนาการ จากนั้นอารมณ์ความรู้สึกจึงเลื่อนไหลจากสภาวะก่อนตรรกะไปสู่ขั้นของการรู้จักเชิงตรรกะพร้อมกับรังสรรค์เอกภาพของอัตวิสัยและภววิสัยให้ปรากฏขึ้นเป็นรูปลักษณะของจินตนาการ

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาถึงจุดนี้ ไม่ว่าจะจากแง่มุมที่มีความสอดคล้องกันหรือแตกต่างกันก็ตามจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิกับทฤษฎีจิตสมานกายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มอันตรกัมมันตนิยาม ต่างก็พยายามหาทางประนีประนอมอัตวิสัยและภววิสัยให้มีจุดที่สามารถมาบรรจบกันได้อย่างลงตัว ทว่าถึงที่สุดแล้วการประนีประนอมอัตวิสัยและภววิสัยในตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิก็ยังมีจุดยืนด้านวิธีการที่แตกต่างไปจากทฤษฎีจิตสมานกาย เพราะทฤษฎีจิตสมานกายที่ขับเคลื่อนกระบวนการทัศน์มาสู่กลุ่มแนวคิดเชิงอันตรกัมมันตนิยามนั้นมุ่งที่จะผลักดันแนววิधिไปสู่การเป็นศาสตร์เชิงประยุกต์ในทางสหวิทยาการ แต่ในขณะที่วิธีการของมิกินั้นยังคงความเป็นปรัชญาเชิงปฏิบัติเอาไว้อย่างเคร่งครัด

บทสรุป

ในการศึกษาตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ คิโยะชิได้ทำให้พบว่า มิกิได้ทำการปรับกระบวนการทัศน์ของวิธีการทางปรัชญาโดยมุ่งหวังให้ตรรกะแห่งจินตนาการเป็นทั้งทฤษฎี/แนววิธีและเป็นปรัชญาเชิงปฏิบัติ เพื่อแสดงให้เห็นว่าปรัชญาไม่ใช่แค่กระบวนการถกเถียงกันถึงประเด็นปัญหามนุษยธรรมแต่เพียงอย่างเดียว ทว่าปรัชญาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการของชีวิตที่มีความเป็นรูปธรรม จากนั้นเขาได้เสนอแนววิธีแก้ไขปัญหาการแบ่งแยกอัตวิสัย/ภาววิสัยโดยกำหนดให้มายาคติเป็นแกนกลางของทวิภาวะ ซึ่งก่อตัวขึ้นจากปฏิพัฒนาการระหว่างปริชานและพิชานที่คอยขับเคลื่อนศักยภาพการรังสรรค์ให้เกิดเป็นจินตนาการอย่างสอดคล้องกับความเป็นจริง ด้วยกระบวนการเข้าถึงเหตุผลในทางปริชานและการรับรู้อารมณ์ในทางพิชานนี้เองที่ทำให้จินตนาการถูกกำหนดขึ้นโดยปัจเจกและสังคมได้ในพร้อมกัน แต่ในทางกลับกันเมื่อจินตนาการถูกรังสรรค์สู่กลุ่มสังคม ตัวของจินตนาการเองก็สามารถเป็นตัวกำหนดโครงสร้างความคิดในทางตรรกะ รวมถึงสามารถชี้นำการรับรู้อารมณ์และพฤติกรรมต่าง ๆ จนนำไปสู่การผลิตมายาคติชุดใหม่ให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน โดยทั้งหมดคือความเป็นจริงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในทางกายภาพ และทำให้ตรรกะแห่งจินตนาการได้สมาทานตำแหน่งแห่งที่ของตัวเองในฐานะปรัชญาเชิงปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม

อีกทั้งในการสืบสอบมโนทัศน์มายาคติที่อยู่เบื้องหลังศักยภาพของจินตนาการยังทำให้พบว่ามายาคติเป็นแบบแผนของความเป็นจริงเชิงรหัสยะภาวะที่มีผลต่อการสร้างความหมายของจินตนาการและการรับรู้ภาพตัวแทนแบบรวมหมู่ภายใต้อารมณ์และความคิดเดียวกันในทางสังคมจนนำไปสู่ค่านิยมความเชื่อ และอุดมการณ์ โดยสำแดงความเป็นรูปธรรมให้เห็นจากการก่อตัวขึ้นเป็นรูปลักษณะของจินตนาการในฐานะเป็นแบบของระบบสังคม ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม อารยธรรม เทคโนโลยี และอื่น ๆ อีกเป็นต้น ซึ่งจะกลายเป็นภาวะแวดล้อมทางกายภาพที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางร่างกายไปในพร้อมกัน ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิจึงสามารถขยายไปพิจารณาพร้อมกับทฤษฎีจิตสมานกายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากพิจารณาร่วมกับทฤษฎีจิตสมานกายในกลุ่มอันตรกัมมันตนิยมด้วยแล้ว จะเห็นได้ว่ามีแง่มุมที่พยายามประนีประนอมอัตวิสัยและภาววิสัยเข้าด้วยกันถึงแม้จะแตกต่างกันในแง่ของแนววิธีก็ตาม เนื่องจากวิธีการของจิตสมานกายเชิงอันตรกัมมันตนั้นมิมีแนวโน้มที่จะมุ่งไปสู่ความเป็นศาสตร์ประยุกต์ในทางสหวิทยาการ ทว่าตรรกะแห่งจินตนาการของมิกินั้นยังคงไว้ซึ่งการเป็นแนววิธีของปรัชญาเชิงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากผลการศึกษาและการวิเคราะห์มาถึงจุดนี้ ย่อมเป็นข้อสนับสนุนที่สามารถยืนยันได้ว่า จินตนาการตามข้อเสนอของมิกิ คือ บ่อเกิดของความรู้หรือการรู้คิดไปจนถึงอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ซึ่งความเป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการของจินตนาการนี้ไม่ใช่เรื่องของสัญชาตญาณทางร่างกาย แต่เป็นอวัชคณิติกญาณทางพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยปฏิพัฒนาการระหว่างปริชานและพิชาน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าเหตุผลและอารมณ์ไม่ได้แยกขาดจากกัน เพราะในกระบวนการของจินตนาการนั้นจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปเสียไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ คือ โครงการทางปรัชญาที่มีความสำคัญในแง่ของการนำเสนอแนววิธีใหม่ ซึ่งอาจช่วยให้ก้าวพ้นปัญหาทวินิยมที่ฝังรากลึกมาอย่างยาวนานได้ รวมถึงยังช่วยเปิดมุมมองใหม่ ๆ ให้แก่

ทฤษฎีจิตสมานกายที่แม้จะมีจุดริเริ่มจากนักคิดฝ่ายตะวันตก แต่ก็สามารถนำมาพิจารณาผ่านรากฐานมุมมองของนักคิดฝ่ายตะวันออกได้อยู่ในที่

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ปิยณัฐ ประถมวงษ์. (2559). “สำรวจข้อถกเถียงทางปรัชญาเกี่ยวกับอารมณ์และทฤษฎีอารมณ์สมานกาย.” *วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์* 9(1):75–109.

ภาษาญี่ปุ่น

Miki, Kiyoshi. (1967). *Miki Kiyoshi Complete Collection (Vol. 8): The Logic of Imagination* [三木清全集 〈第八卷〉 構想力の論理]. Tokyo: Iwanami Shoten.

ภาษาอังกฤษ

Davis, J. D., Seana C., Andrew J. ., and Piotr W. (2021). “Dynamic Grounding of Concepts: Implications for Emotion and Social Cognition.” in *Handbook of Embodied Psychology*, edited by M. D. Robinson and L. E. Thomas. Cham: Springer International Publishing.

Dove, G. (2021). “The Challenges of Abstract Concepts.” Pp. 171–95 in *Handbook of Embodied Psychology*, edited by M. D. Robinson and L. E. Thomas. Cham: Springer International Publishing.

Egan, K. (2012). *Education and Psychology: Plato, Piaget and Scientific Psychology*. New York: Routledge.

Felisatti, A., and Martin H. F. (2023). *Experimental Methods in Embodied Cognition*. London: Routledge.

Foglia, L., and Robert A. W. (2013). “Embodied Cognition.” *WIREs Cognitive Science* 4(3):319–25. doi: 10.1002/wcs.1226.

Luria, A. R. (1978). “The Human Brain and Conscious Activity.” Pp. 1–36 in *Consciousness and Self-Regulation: Advances in Research and Theory Vol.2*, edited by G. E. Schwartz and D. Shapiro. Boston, MA: Springer US.

McCutcheon, J. R., and Barbara S. Y. (Eds.), (2013). *Embodied Consciousness*. London: Palgrave Macmillan UK.

McGuigan, F. J. (1978). “Imagery and Thinking: Covert Functioning of the Motor System.” Pp. 37–100 in *Consciousness and Self-Regulation: Advances in Research and Theory Vol.2*, edited by G. E. Schwartz and D. Shapiro. Boston, MA: Springer US.

- Nielsen, K. (2023). *Embodied, Embedded, and Enactive Psychopathology*. Cham: Springer International Publishing.
- Price, T. F., and Eddie H. J. (2015). "Embodied Emotion: The Influence of Manipulated Facial and Bodily States on Emotive Responses." *WIREs Cognitive Science* 6(6):461–73. doi: 10.1002/wcs.1370.
- Robinson, M. D., and Laura E. T. (Eds.), (2021). *Handbook of Embodied Psychology*. Cham: Springer International Publishing.
- Schwartz, G. E., and David S. (Eds.), (1978). *Consciousness and Self-Regulation: Advances in Research and Theory Vol.2*. Boston, MA: Springer US.
- Serck-Hanssen, C. (2009). "Kant on Consciousness." Pp. 139–57 in *Psychology And Philosophy: Inquiries into the Soul from Late Scholasticism to Contemporary Thought*. Vol. 8, *Studies In The History of Philosophy of Mind*, edited by S. Heinämaa and M. Reuter. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Stromback, D. (2020). "Miki Kiyoshi and the Overcoming of German and Japanese Philosophy." *European Journal of Japanese Philosophy* 5:103–43.